خەڵوەتکردن

بابەت: سەردەمی پاشاکان لە ئیسرائیلدا

- هەوڵ بدە هەموو ڕۆژێک کاتێکی تایبەت تەرخان بکەیت بۆ دیدار لەگەڵ عیسای مەسیح، بە خوێندنەوە و ڕامان لە وشەکەی.
- نزا بکە، لەگەڵ عیسا قسە بکە و چەند تێبینییەکی کورت لە دەفتەرەکاتدا لەسەر ئەم بەشانەی کتێبی پیرۆز بنووسە.
- ئەوە بنووسە کە کاریگەریی لەسەرت دادەنێت، سەرنجت ڕادەکێشێت، بە جوان یان بە قورسی دەزانیت، یان بۆت ڕوون دەبێتەوە.

ڕۆژی ١ یەکەم ساموئێل ٨:١-٢٢.
ئیسرائیل بە داواکردنی پاشایەک، خودا وەک پاشا ڕەت دەکاتەوە.

ڕۆژی ٢ یەکەم ساموئێل ١٢:١-٢٥.
وتاری مااڵئاوایی ساموئێل وەک ڕابەری ئیسرائیل.

ڕۆژی ٣ یەکەم پوختەی مێژوو ١٧:١-١٤.
بەڵێنی پەیمانی خودا بە داود.

ڕۆژی ٤ دووەم ساموئێل ١١:١-١٢:٢٥.
داودی پاشا (١٠١١–٩٧١ پ.ز.): گوناە و لێخۆشبوون.

ڕۆژی ٥ دووەم پوختەی مێژوو ٢٠:١-٢٣.
یەهۆشافاتی پاشا (٨٧٠–٨٤٦ پ.ز.): دەبینێت خودا چۆن سەردەکەوێت.

ڕۆژی ٦ دووەم پوختەی مێژوو ٢٦:١-٢٣.
عوزیای پاشا (٧٦٨–٧٥٠ پ.ز.): سەرەتایەکی باش، بەڵام کۆتاییەکی خراپ.

ڕۆژی ٧ دووەم پاشایان ١٧:١-٣٤.
کۆتایی شانشینی باکووری ئیسرائیل (٧٢٢–٧٢١ پ.ز.).

ڕۆژی ٨ دووەم پوختەی مێژوو ٣٣:١-٢٠.
مەنەشەی پاشا (٦٨٥–٦٤١ پ.ز.): سەرەتایەکی خراپ، بەڵام کۆتاییەکی باش.

ڕۆژی ٩ دووەم پاشایان ٢٣:١-٢٥.
یۆشیای پاشا (٦٣٨–٦٠٨ پ.ز.): هەنگاوەکانی دژی بتپەرستی.

ڕۆژی ١٠ دووەم پاشایان ٢٤:١–٢٥:٢٦.
کۆتایی شانشینی باشووری یەهودا (٦٠٥–٥٨٦ پ.ز.).

- بیر لە یەکەم پوختەی مێژوو ٢٨:٩ بکەرەوە. نزایەکی گونجاو بۆ سەرکردەکانی جیهان، بۆ سەرکردەکانی دەسەاڵتی وااڵتەکەت، بۆ سەرکردەکانی کڵێساکەت یان کۆمەاڵ ڕۆحییەکەت و بۆ خۆت.
- ئەم هەفتەیە ئەم نزایە بۆ هەندێک سەرکردەی دیاریکراو بکە.
- هەموو ڕۆژێک بۆ کەسێک یان شتێکی دیاریکراو نزا بکە و چاوەڕێ بکە بزانە خودا چی دەکات (زەبوور ٥:٤).

خوێندن

بابەت: سێیەم تەوەری سەرەکی: تیۆکراسی

پێش کۆبوونەوەی داهاتوو، خوێندنی ١١ بە وردی بخوێنەوە. ئەگەر پرسیارت لەسەری هەیە، بیانناووسە و بە ئیمەیڵ بیانێرە بۆ سەرکردەی گروپەکەت؛ ئینجا پێکەوە بەدوای وەاڵمەکاندا دەگەڕێین.

خوێندنی کتێبی پیرۆز

بابەت: بەراوردکردنی دوو پاشا

ئەگەر حەز دەکەیت، دەتوانیت لە ئێستاوە خۆت بۆ خوێندنی کتێبی پیرۆزی کۆبوونەوەی داهاتوو ئامادە بکەیت، بەوەی جارێک ئەو بەشانەی کتێبی پیرۆز بخوێنیتەوە.

بۆ ئەمە «شێوازی ٥ هەنگاوەکە» بۆ خوێندنی کتێبی پیرۆز بەکاربهێنە.

بەشەکانی کتێبی پیرۆز ئەمانەن: **دووەم پوختەی مێژوو ٢٦:١-٢٣**

دووەم پوختەی مێژوو ٣٣:١-٢٠.

لەبەرکردن

هاندەر.

عیسا بەشەکانی کتێبی پیرۆزی لەبەر بوو (لۆقا ٤:٤-١٣). ئەی تۆ؟

ئەم بەندەی خوارەوە لەبەر بکە، یان هەمان بەند لەو وەرگێڕانەوە لەبەر بکە کە پێت باشترە.

تیۆکراسی
کردار ١٣:٢٢b

داودی کوڕی یەسام دۆزییەوە،
پیاوێک بەدڵی خۆم،
کە بە تەواوی ویستی من جێبەجێ دەکات.
کردار ١٣:٢٢b

١١. سێیەم تەوەری سەرەکی: تیۆکراسی

«تیۆکراسی» واتە *فەرمانڕەوایی خودا بەسەر گەلەکەیدا لە ڕێگەی خزمەتکارە زەمینییەکانەوە*. سەرەتا لە ڕێگەی پێغەمبەرانەوە، بۆ نموونە موسای پێغەمبەر و یاسادانەر (١٥٢٧-١٤٠٧ پ.ز.) (٤٠ ساڵ)، لە ڕێگەی یەشوعی سەرکردەی سەربازی و دادوەرەوە (١٤٩٧-١٣٨٧ پ.ز.) (٢٠ ساڵ)، لە ڕێگەی ڕابەرانەوە (١٣٨٧-١٠٦٠ پ.ز.) (٣٢٧ ساڵ) و لە ڕێگەی کاهینانەوە، بۆ نموونە سامۆئێل (١٠٦٠-١٠٣٢ پ.ز.). دواتر لە ڕێگەی پاشاکانەوە، بۆ نموونە شاول (١٠٣٢-١٠١١ پ.ز.)، داود (١٠١١-٩٧١ پ.ز.) و سلێمان (٩٧١-٩٣١ پ.ز.). دوای دابەشبوونی شانشینەکە، خودا لە ڕێگەی پاشاکانی شانشینی باشوور، یەهودا (٩٣٠-٥٨٧ پ.ز.)، فەرمانڕەوایی کرد. ئەم تیۆکراسییەی پەیمانی کۆن «سێبەرێک» بوو بۆ شانشینە «ڕاستەقینە»کەی خودا لە پەیمانی نوێدا، لە ڕێگەی پێغەمبەر، کاهین، دادوەر و پاشا، عیسای مەسیحەوە.

ئ. کتێبی ڕابەران

١. دوو جۆر دادوەر لە پەیمانی کۆندا

لە پەیمانی کۆندا دوو جۆر «دادوەر» هەبوون. دادوەرانێک هەبوون کە دەبوو هەموو کێشە یاساییەکانی وڵات هەڵبسەنگێنن (دواوتار ١٦:١٨-٢٠). و دادوەرانی فەرمانڕەوا (ڕابەران) هەبوون، کە خودا لە ماوەی نێوان یەشوع و پاشاکاندا بۆ ماوەیەکی کاتی دایدەنان، بۆ ئەوەی بە کارە بەهێزەکانی ڕزگاری ئیسرائیل بگەڕێننەوە بۆ لای تاکە پاشاکەیان، کە خودی خودایە (کتێبی ڕابەران). بابەتی ئەم کتێبە خەباتی خودایە بۆ ئەوەی گەلەکەی بخاتە ژێر دەسەڵاتی پاشایەتیی خۆیەوە، تاکو خزمەتی ئەو بکەن. خودا ناچار بوو هەموو جارێک تەمبێیان بکات و ڕاستیان بکاتەوە، چونکە دیسان تێکەڵی ڕەفتارە بتپەرستییەکانی ناجوولەکەکان دەبوون و بەمەش دەکەوتنە دارمانی ڕۆحی و ئەخلاقییەوە. کتێبی ڕابەران پلانی خودا، دارمانی ئیسرائیل و دڵسۆزیی خودا پیشان دەدات.

٢. پلانی خودا: گەلی خودا دەبێت تیۆکراسی بێت

لە سەردەمی ڕابەراندا، ئیسرائیل لە خاکی بەڵێندراودا بە ئازادی و خۆشگوزەرانی دەژیا. خودی خودا پاشای ئیسرائیل بوو. سندوقی پەیمان هێمای بینراوی ئامادەبوونی خودا بوو لەنێو گەلەکەیدا. پلان و مەبەستی هەتاهەتایی خودا ئەوە بوو کە خۆی پاشای گەلەکەی بێت. لەبەر ئەوە هیچ جێنشینێکی بۆ یەشوع دانەنا، بەڵکو تەنها ڕابەرانی کاتیی دەدا بە ئیسرائیل، کاتێک گەلەکە دیسان لە ڕێ لایدەدا، بۆ ئەوەی بیانگەڕێننەوە بۆ لای تاکە پاشاکەیان، کە خودی خودایە (ڕابەران ٨:٢٢-٢٣)! خودا دەیویست گەلەکەی وەک پەروەردگار و تاکە پاشا دانی پێدا بنێن! تیۆکراسییەکی پاک! بەڵام جار لە دوای جار ڕوون بووەوە کە ئیسرائیل ئەوەندە ڕۆحی نەبوو کە لە ژێر تیۆکراسییەکی پاکدا بژی (یەکەم سامۆئێل ٨:٧-٩). لەبەر ئەوە خودا لە کۆتاییدا ڕێگەی دا پاشایەتیی میراتی لە ئیسرائیلدا دابمەزرێت. خودا پلانە هەتاهەتاییەکەی نەگۆڕی، بەڵام شێوازی کارکردنی لە جێبەجێکردنی پلانەکەیدا گۆڕی! ئەم گۆڕانەی وشە و شێوازی کارکردنی خودا لە جێبەجێکردنی پلانە هەتاهەتاییەکەیدا هەروەها پێی دەوترێت «پەشیمانبوونەوەی خودا» (بەراورد بکە بە یەرمیا ١٨:١-١٢). پەشیمانبوونەوەی خودا بۆ ئەوە بوو کە مرۆڤەکان بگەڕێنێتەوە بۆ تۆبەکردن و بەم شێوەیە پلانە هەتاهەتاییەکەی هەر بە تەواوی جێبەجێ بکات، هەرچەندە ئەمە بە شێوەیەکی تر بوو.

٣. پرۆسەی دارمانی ڕۆحی و ئەخلاقی

ئیسرائیل جار لە دوای جار دەکەوتەوە ناو بتپەرستیی ڕۆحی و ئەخلاقییەوە. کتێبی ڕابەران پیشانی دەدات کە ئەمە چۆن ڕوویدا: بە سەرپێچیکردنی خودا دەستی پێکرد - ئیسرائیل ئەو گەلە ناجوولەکانەی لە خاکی بەڵێندراودا مابوونەوە لەناوی نەبردبوون (دواوتار ٧:١-٦) و گوێی لە ئاگادارکردنەوەی یەشوع نەگرت (یەشوع ٢٣:١-١٤). دواتر ئیسرائیل لەگەڵ گەلە ناجوولەکەکاندا سازشی کرد (ڕابەران ٣:٥-٧). زۆر لە ڕێبازی باوەڕ و کولتووری کەنعانییەکانیان وەرگرت (دواوتار ١٨:٩-١٤). لە ژێر کاریگەریی بتپەرستییەکەیاندا، ئیسرائیل زیاتر و زیاتر خودای لەبیر دەکرد (ڕابەران ٨:٢٧؛ ١١:٣١،٣٤). ئەنجامەکەی ئەوە بوو کە ناکۆکی لەنێوان هۆزەکانی ئیسرائیلدا زیاتر و زیاتر دەبوو. لە کۆتاییدا هەر کەسێک بەپێی بیرکردنەوەی خۆی ڕەفتاری دەکرد (ڕابەران ١٧:٦؛ ٢١:٢٥) و کەوتنە ناو کێشەی قوولەوە.

٤. دڵسۆزیی نەلەرزۆکی خودا

تایبەتمەندییەکی بەرچاوی کتێبی ڕابەران ئەوەیە کە ئیسرائیل جار لە دوای جار ناپاکی لە پەیمانی خودا دەکرد، لە کاتێکدا هەموو جارێک خودا بە دڵسۆزیی خۆی وەڵامی دەدایەوە! ئیسرائیل دەبوو لەم سەردەمەدا تێبگات و دان بەوەدا بنێت کە بەبێ خودا، بەبێ پاشای مەسیحایی، ڕزگارکەر، ناتوانن بانگەوازە خوداییەکەیان بەدی بهێنن. هەر کاتێک ئیسرائیل لە تەنگانەیاندا، کە بە دەستی خۆیان کەوتبوونە ناوییەوە، هاواریان بۆ خودا دەکرد، خودا ڕابەرێکی بۆ دەناردن کە لە دەسەڵاتی دوژمنەکانیان ڕزگاری دەکردن (ڕابەران ٢:١٦-١٩). خودا جار لە دوای جار ئەمەی کرد. چونکە خودا خودای پەیمانە، دەستی لە گەلەکەی بەرنەدا. خودا دەستی لێیان بەرنەدا، چونکە هێشتا ئامانجێکی بەرزتری بۆ ئیسرائیل هەبوو، واتە هاتنی مەسیحی پاشا و بەدیهاتنی پەیمانەکەی بۆ هەموو گەلانی سەر زەوی! خودا دەستی لە پلانە هەتاهەتاییەکەی بەرنەدا!

ب. کتێبەکانی سامۆئێل

١. سامۆئێل: ڕابەر، کاهین و پێغەمبەر

لە کۆتایی سەردەمی ڕابەراندا، ئیسرائیل لە ڕووی ڕۆحی و ئەخلاقییەوە بە تەواوی دارمابوو. لە کۆتاییدا خودا دوایین ڕابەری دا بە ئیسرائیل: سامۆئێلی کاهین و پێغەمبەر. لە سەردەمی سامۆئێلەوە، پێغەمبەران بوونە دیاردەیەکی بەردەوام لە ئیسرائیلدا. لە سەردەمی سامۆئێلدا پاشایەتیی میراتی دامەزرا - ئامادەکارییەک بۆ هاتنی مەسیحی پاشا. سامۆئێل وەک پێغەمبەر بە بەردەوامی ئاشکراکردنی لە خوداوە وەردەگرت (یەکەم سامۆئێل ٣:١٠،١٩-٢١)، کە بە گەلەکەی (یەکەم سامۆئێل ٤:١) و بە پاشای (یەکەم سامۆئێل ١٥:١) ڕادەگەیاند. شاولی پاشا و داودی پاشای دەستنیشان کرد (یەکەم سامۆئێل ١٠:١؛ ١٦:١٣) و لە وەڵامی نزاکەیدا خودا پەرجووی کرد (یەکەم سامۆئێل ٧:٩-١٠؛ ١٢:١٨). ئەرکی سامۆئێل و پێغەمبەرانی تر لە سەردەمی پاشاکاندا ئەوە بوو کە ویستی خودا بە بەرزترین کاربەدەستان ڕابگەیەنن (دووەم سامۆئێل ٧ و ١٢) و بەرەنگاری کارە سەرکەشانەکانی پاشاکان ببنەوە (یەکەم سامۆئێل ١٥:١٧-٢٣).

٢. شانشینی تیۆکراسی لە ژێر دەسەڵاتی شاولی پاشادا

مەبەستی کتێبەکانی سامۆئێل وەسفکردنی سەرهەڵدانی پاشایەتییە لە ئیسرائیلدا. مێژووی خودایی سەرهەڵدانی پاشایەتیی تیۆکراسیی ڕاستەقینە لە ئیسرائیلدا وەسف دەکات، پاشایەتییەک بەو شێوەیەی خودا دەیویست. پاشایەتیی تیۆکراسی فەرمانڕەوایی ڕاستەوخۆی خودی خودای ئاسمانی بوو لە ڕێگەی پاشا زەمینییەکانەوە. سامۆئێلی پێغەمبەر بوو بە پێشەنگی ئەم پاشایەتییە تیۆکراسییە.

لە سەرەتادا ساموئێل دژی ئارەزووی ئیسرائیل بوو بۆ هەبوونی پاشا، چونکە پاڵنەرەکانی گەلەکە هەڵە بوون. بەڵام چونکە خودا فەرمانی پێ کرد، هەر یەکەم پاشای ئیسرائیل، شاولی، دەستنیشان کرد. بەڵام شاولی پاشا پیشانی دا کە پاشایەکی تیۆکراسیی ڕاستەقینە نییە، وەک ئەوەی خودا دەیویست و وەک ئەوەی ساموئێل لە بیریدا بوو. هەرچەندە ئیسرائیلییەکان ئەوەیان وەرگرت کە ویستبوویان، بەڵام لەگەڵ شاولی پاشایاندا سزا دران. لەبەر ئەوە جەختی یەکەم ساموئێل لەسەر شکستی پاشایەتیی تیۆکراسیی شاولی پاشایە.

٣. پاشایەتیی تیۆکراسی لە ژێر دەسەڵاتی داودی پاشادا

ئامانجی خودا، پاشایەتییەکی تیۆکراسی، نەدەبوو و نەیدەتوانی شکست بهێنێت. لەبەر ئەوە کتێبی یەکەم ساموئێل هەروەها مێژووی داود وەسف دەکات، پیاوێک بەدڵی خودا (یەکەم ساموئێل ١٣:١٤). خودا هەڵیبژارد بۆ ئەوەی پاشای تیۆکراسیی ڕاستەقینەی ئیسرائیل بێت. ئەو «وێنە»یەک بوو بۆ پاشای تیۆکراسیی ڕاستەقینەی هەموو گەردوون، مەسیح عیسای مەسیح (بەراورد بکە بە حزقیێل ٣٧:٢٤-٢٧). ئەرکی ئەوە بوو کە خاکی کەنعان، کە خودا بە ئیسرائیلییەکانی دابوو (پەیدابوون ١٥:١٨-١٩)، بە تەواوی بگرێتە دەست. یەشوع نەیتوانیبوو خاکەکە بە تەواوی بگرێتە دەست (یەشوع ١٥:٦٣؛ ١٦:١٠؛ ١٨:٢-٣). لە سەردەمی سلێمانی کوڕی داودی پاشادا، شانشینی ئیسرائیل گەیشتە گەورەترین ڕووبەری خۆی (یەکەم پاشایان ٤:٢٠-٥:١). داودی پاشای تیۆکراسی خۆی تەنها وەک خزمەتکارێکی خودا دەبینی. لە هەموو جەنگێکدا ڕاوێژی بە خودا، پاشا ڕاستەقینەکە، دەکرد و سندوقی پەیمانی، کە هێمای ئامادەبوونی خودا بوو لە ئیسرائیلدا، گەڕاندەوە بۆ ئۆرشەلیم. پاشایەکی ڕاستودروست بوو و دادپەروەری و ڕاستودروستیی لەنێو هەموو گەلەکەدا ڕاگرت (دووەم ساموئێل ٨:١٥). خۆنەویست بوو و ملکەچی وشەکانی خودا بوو، وەک لە ڕێگەی پێغەمبەرانەوە دەوترا. بەڵام دووەم ساموئێل ١١-١٢ پیشان دەدات کە داودی پاشاش هەڵەی کرد. داوێنپیسی و کوشتنی ئەنجام دا. ئەمە سەلماندی کە تیۆکراسیی نموونەیی، واتە فەرمانڕەوایی ڕاستەوخۆی خودا لە ڕێگەی پاشا زەمینییەکانەوە، ناتوانرێت بە تەواوی لەلایەن مرۆڤی گوناهبار و لاوازەوە بەدی بهێنرێت. ئەمە ئیسرائیل و هەموو مرۆڤەکانی تری سەر زەوی ئامادە کرد بۆ ئەوەی تێبگەن کە هاتنی تاکە پاشای تیۆکراسیی ڕاستەقینە، مەسیح عیسای مەسیح، پێویست بوو!

٤. مەسیح، عیسای مەسیح، لە کتێبەکانی ساموئێلدا

هەر لە سەردەمی ساموئێل و داوددا (١٠٠٠ پ.ز.) پێشبینی کرا کە مەسیح، لە ڕووی سروشتی مرۆییەوە، لە بنەماڵەی داودەوە دێت، و لە ڕووی سروشتی خوداییەوە، پەیوەندییەکی بێهاوتای باوک و کوڕی لەگەڵ خودادا دەبێت؛ و کە شانشینەکەی بۆ هەتاهەتایە دەمێنێت (دووەم ساموئێل ٧:١١-١٦). ئەم پێشبینییە سەرەتا لە کوڕەکەی داود، سلێمانی پاشا، هاتە دی. بەڵام وەک یەکەم پوختەی مێژوو ١٧:١١-١٤ بە ڕوونیی زیاتر پیشانی دەدات، ئەم پێشبینییە بە تەواوی لە مەسیحدا هاتە دی (بەراورد بکە بە ئیشایا ٩:٥-٦). لە دووەم ساموئێل ٢٣:١-٧دا داود پێشبینیی کرد کە مەسیح دەبێتە فەرمانڕەوای ڕاستودروست، کە ڕزگاری (ڕزگاربوون) بۆ ئەوانە دەڕوێنێت کە لە خودا دەترسن و حوکمدان بۆ ئەوانەی لە خودا ناترسن. داود لە دووەم ساموئێل ٢٣:٥دا پەیوەندییەکی لەنێوان ئەو بەڵێنەی خودا لە دووەم ساموئێل ٧:١١-١٦دا پێی دابوو و مەسیحدا دانا.

پ. کتێبەکانی پاشایان

١. مێژوو: نموونەگەلێک لەگەڵ ئاگادارکردنەوە

پاشاکان لە ژێر ڕێنموونیی خودادا فەرمانڕەواییان دەکرد. ئەرکیان ئەوە بوو کە بە دادپەروەری و ڕاستودروستی فەرمانڕەوایی گەلی خودا بکەن، واتە بەپێی وشەکانی خودا. دەبوو بەتایبەتی دژی بتپەرستی و گەندەڵی بجەنگن. مەبەستی ئەم کتێبانە دەربارەی پاشاکان ئەوە بوو کە مێژووەکەیان لە ڕووناکیی پێغەمبەراندا وەسف بکەن. کەواتە مێژووی ناو کتێبەکانی پاشایان لە ڕوانگەیەکی پێغەمبەرانەوە نووسراوە!
کتێبەکانی پاشایان (و پوختەی مێژوو) نموونەگەلێکن لەگەڵ ئاگادارکردنەوە. ئاگاداری مرۆڤەکان دەکەنەوە کە دڵیان نەخەنە سەر شتە هەڵەکان (یەکەم کۆرنسۆس ١٠:١١،٦). ئاگاداریان دەکەنەوە کە خودا لە دڵ و ژیانیان دەرنەکەن، بەڵکو گوێ لە وشەکانی خودا بگرن، کە لە ڕێگەی پێغەمبەرانەوە وتراون!

٢. پاشاکان پێویستیان بە پێغەمبەر و کاهین بوو

ئەرکەکانی پێغەمبەران پیشانی دەدەن کە پاشاکان دەسەڵاتی ڕەهایان نەبوو، وەک پاشاکانی گەلانی تر. هەر پاشایەک ڕاستەوخۆ لە ژێر فەرمانڕەوایی خودادا بوو، لە ڕێگەی خزمەتی پێغەمبەرانەوە.
پێغەمبەران بە ئیلهامی ڕۆحی خودا قسەیان دەکرد. ئەرکیان ئەوە بوو کە ویستی خودا بۆ پاشاکان، کاهینەکان و گەل ئاشکرا بکەن. بە دەسەڵاتی خودا قسەیان دەکرد. لە ئەرکەکەیاندا پێویست بوون بۆ یارمەتیدانی پاشاکان تاکو لەسەر ڕێگەی ڕاست بمێننەوە، و بۆ ئەوەی پلانی ڕزگاریی خودا بە پاشاکان و گەل ڕابگەیەنن. کەواتە پێغەمبەران ڕۆڵێکی زۆر گرنگیان لە کتێبە مێژووییەکاندا هەبوو! پێغەمبەرە گەورەکان بریتی بوون لە ئیلیا (٨٧٤-٨٤٥ پ.ز.)، ئەلیشەع (٨٧٤-٧٩٧ پ.ز.)، ئیشایا (٧٤٠-٦٨٠ پ.ز.) و یەرمیا (٦٢٧-٥٨٦ پ.ز.). جگە لە پێغەمبەران، پاشاکان پێویستیان بە کاهینیش بوو. کاهینەکان لە پەرستگادا خزمەتی خودایان دەکرد و دەیانپەرست. بە دەسەڵاتی خودا فێری پاشاکان و گەلی خودایان دەکرد کە چۆن خودا بپەرستن و خزمەتی بکەن.

٣. مێژووی ناو کتێبەکان پێشبینییە

مێژووی ناو کتێبەکانی پاشایان پێشبینییە، نەک تەنها بەهۆی ئەو وشانەی پێغەمبەران وتیان، بەڵکو هەروەها بەهۆی ئەو ڕووداوانەی بەسەر مرۆڤەکان و گەلی ئیسرائیلدا هاتن. کتێبە مێژووییەکان دیسان ڕوونی دەکەنەوە کە مرۆڤی گوناهبار پێویستی بە ڕزگارکەرێکە؛ کە پێویستیان بە پێغەمبەر، کاهین و پاشایەکی بێگوناە و بە تەواوی تەواوە! کتێبەکان دەیسەلمێنن کە تیۆکراسیی نموونەیی، واتە فەرمانڕەوایی ڕاستەوخۆی خودا بەسەر گەلەکەیدا لە ڕێگەی پاشا، پێغەمبەر و کاهینە زەمینییەکانەوە، *نەیدەتوانی* لەلایەن مرۆڤی لاواز و گوناهبارەوە بەدی بهێنرێت. لە ئیسرائیلدا پێغەمبەری درۆزن، کاهینی گەندەڵ و پاشای خراپیش هەبوون (یەرمیا ٥:٣٠-٣١؛ ٦:١٣-١٥؛ ١٤:١٤؛ ٢٣:١-٢)؛ (بەراورد بکە بە ئیشایا ٣:١٢-١٥؛ یەرمیا ٢:٨؛ ٢٧:٩-١٠؛ ٣٢:٣٢-٣٥) (یەرمیا ٢٣:٩-٤٠ بخوێنەوە). بەم هۆیە کتێبەکان پێشبینیکەرانەن: ئاماژە بۆ داهاتوو دەکەن، بۆ پێویستیی هاتنی مەسیح، عیسای مەسیح، کە بێگوناە و تەواو دەبێت و دەبێتە تاکە پێغەمبەر، تاکە سەرۆک کاهین و تاکە پاشای گەلەکەی لەسەر زەوی.

ت. کتێبەکانی پوختەی مێژوو

١. پەیمان لەگەڵ ئیبراهیم و داود لە تیۆکراسیدا دەگاتە لووتکەی خۆی

نووسەری کتێبەکانی پوختەی مێژوو لە ڕوانگەیەکی بێهاوتاوە، کە لە کتێبەکانی تری کتێبی پیرۆزدا نییە، سەیری مێژووی ئیسرائیل دەکات. لە کتێبەکانی پوختەی مێژوودا مێژووی پاشاکان، گەلی ئیسرائیل و پەرستگا *ناوەندنین*، بەڵکو ئەو پەیمانە ناوەندە کە خودا لەگەڵ ئیبراهیم، ئیسحاق و یاقوب بەستی! پەیمانی بەزەیی، نەک ئەو یاسایەی دواتر خرایە سەر پەیمانەکە، ناوەندە و پەیوەندیی نێوان خودا و ئیسرائیل دیاری دەکات!

داودی پاشا وەک ئەو کەسە سەیر دەکرێت کە بەڵێنی پەیمانی خودا بە ئیبراهیم، ئیسحاق و یاقوب لە ئەودا بەردەوام بوو (یەکەم پوختەی مێژوو ٤:٢٨ *بخوێنەوە*). نووسەری کتێبەکانی پوختەی مێژوو بە ڕوونی هەڵبژاردنی داود لە ڕووناکیی چاوەڕوانیی مەسیحاییدا دەبینێت. داودی پاشا «وێنە»یەکە (هێمایەکە) بۆ مەسیحی پاشای داهاتوو، ئەو کەسەی بە تایبەتمەندییە دیارەکانەوە، کە دواتر لە مێژوودا دەبێتە پاشای ڕاستەقینەی گەلەکەی. پەیمان لەگەڵ داودی پاشا لە مەسیحی پاشادا دەگاتە لووتکە و بەدیهاتنی خۆی (یەکەم پوختەی مێژوو ١٧:١٠-١٤):

«یەزدانی سوپاسالار ئەمە دەفەرموێت: لە دوای مێگەلەکەوە هێنامیت بۆ ئەوەی ڕابەرایەتیی گەلەکەم، ئیسرائیل، بکەیت. کاتێک ژیانت کۆتایی دێت و دەچیتە لای باوباپیرانت، یەکێک لە نەوەکانت دەکەم بە جێنشینت و پاشایەتییەکی بەردەوامی پێ دەبەخشم (بەراورد بکە بە مەتا ١٨:٢٨). ئەو ماڵێکم بۆ بنیاد دەنێت (بەراورد بکە بە مەتا ١٨:١٦) و من وا دەکەم کە تەختەکەی هەرگیز نەلەرزێت. من دەبم بە باوکی ئەو و ئەویش دەبێت بە کوڕی من (بەراورد بکە بە مەتا ١٧:٣)، و هەرگیز ڕەزامەندیی خۆمی لێ ناسەنمەوە وەک چۆن لە پێشینەکەتم سەندەوە. بۆ هەتاهەتایە لە ماڵەکەم و لە شانشینەکەمدا دایدەنێم، و تەختەکەی هەرگیز نالەرزێت.» نووسەر مێژووی ئیسرائیل وەک تیۆکراسییەک پیشان دەدات، کە لە داهاتوودا لەسەر ئاستێکی زۆر بەرزتر و فراوانتر دەردەکەوێت. سەربەخۆ دەبێت لە یاسای ڕێوڕەسمی و مەدەنیی ئیسرائیل! پەیمان لەگەڵ ئیبراهیم لە پاشایەتیی خودا بەسەر هەموو گەلاندا دەگاتە لووتکە (یەکەم پوختەی مێژوو ١٦:١٤-١٦،٢٢،٢٤،٢٨،٣١)!

٢. تیۆکراسی کرۆکی مێژووی ئیسرائیلە

نووسەری کتێبەکانی پوختەی مێژوو تیۆکراسی وەک ئەو شتە دەبینێت کە مێژووی ئیسرائیل لە دەوری دەسوڕێتەوە. خودا لە ڕێگەی پێغەمبەران، کاهینان و پاشاکانەوە فەرمانڕەوایی دەکات. خودا وەک پاشای ڕاستەقینەی ئیسرائیل سەیر دەکرێت. لەبەر ئەوە نووسەر دەڵێت کە سلێمانی پاشا لەسەر «تەختی خودا» دادەنیشێت و وەک پاشا «بە ناوی یەزدانەوە» فەرمانڕەوایی دەکات (دووەم پوختەی مێژوو ٩:٨). یەهودا، شانشینی باشوور کە لە سەردەمی داود و سلێماندا دڵسۆزی خودا بوو، ناوی دەنرێت «پاشایەتیی یەزدان» (دووەم پوختەی مێژوو ١٣:٨). کتێبەکە باسی «خاکی خودا» (دووەم پوختەی مێژوو ٧:٢٧)، «شارەکانی خودا» (یەکەم پوختەی مێژوو ١٩:١٣)، «سوپای خودا» (دووەم پوختەی مێژوو ١٤:١٢) و «خودا کە جەنگەکە دەکات» (یەکەم پوختەی مێژوو ٥:٢٢؛ دووەم پوختەی مێژوو ٣٢:٨) دەکات.

نووسەری کتێبەکانی پوختەی مێژوو هەروەها جەخت لەسەر کارەکانی هەندێک لە پاشاکانی یەهودا دەکاتەوە بۆ پاکڕاگرتنی ڕێبازی باوەڕ. چونکە ژیانی ڕۆحیی ئیسرائیل شێوەی دەرەکیی تیۆکراسی بوو (بەراورد بکە بە حزقییێل ٤٠–٤٨). بۆ نموونە داودی پاشا هۆزی کاهینیی لێڤیی ڕێکخستەوە و خزمەتی پەرستگای پەرەپێدا، و سلێمانی پاشا پەرستگاکەی بنیاد نا.

٣. تیۆکراسی بەدیهاتنی کۆتایی خۆی لە شانشینی داود و سلێماندا نادۆزێتەوە، بەڵکو لە شانشینی مەسیح، عیسای مەسیحدا!

هەموو شتێک لە مێژووی ئیسرائیلدا لە پلەی یەکەمدا بەرەو هەڵبژاردنی داودی پاشا و ئۆرشەلیم دەچێت. کتێبەکانی پوختەی مێژوو بەتایبەتی باسی شانشینی باشووری یەهودا، داود و ئۆرشەلیم دەکەن. شانشینی باکووری ئیسرائیل بە شوێنکەوتنی یارۆبعامی پاشای خراپ و بتپەرستییەکەی، خۆی خستبووە دەرەوەی تیۆکراسییەوە. پەیمانی خودای شکاندبوو و لەبەر ئەوە چیتر لە وەسفی مێژووی خودا لەگەڵ گەلی پەیمانەکەیدا نەخرایە ناوەوە. لەبەر ئەوە زۆرجار شانشینی باشووری یەهودا ناوی دەنرێت «ئیسرائیل» – بە واتای «گەلی پەیمانی خودا» (دووەم پوختەی مێژوو ٦،١:١٢؛ ١٧:١٥؛ ٢:٢٣؛ ١٦:٢٤؛ ٢٣:٢٨). بەڵێنی خودا بە داودی پاشا لە یەکەم پوختەی مێژوو ١٧:١١-١٤دا وەک «پەیمانێک» سەیر دەکرێت کە خودا لەگەڵ داود بەستی (دووەم پوختەی مێژوو ١٦:٦؛ ١٨:٧؛ زەبوور ١٣٢:١١-١٢؛ ٨٩:٤-٥). و ئەم پەیمانە لە ڕووناکیی مەسیحی داهاتوودا سەیر دەکرێت (دووەم ساموئێل ٧:١١-١٦ بەراورد بکە بە یەکەم پوختەی مێژوو ١٧:١٠-١٤). نووسەر ئەو ئاماژانەی لە کتێبی ساموئێلدا بۆ کوڕەکەی داود، سلێمان، کرابوون، لە کتێبی یەکەم پوختەی مێژوودا گۆڕی بۆ ئاماژە بۆ مەسیحی پاشای داهاتوو (بەراورد بکە بە میخا ٥:١)! نووسەری ئەم کتێبانە، کە لەلایەن خوداوە ئیلهامی پێ درابوو، بەم شێوەیە ڕووناکیی زیاتری خستە سەر داهاتووی تیۆکراسی! ڕایگەیاند کە تیۆکراسی بەدیهاتنی کۆتایی خۆی لە شانشینی داود و سلێمان (ئیسرائیل)دا نادۆزێتەوە، بەڵکو لە شانشینی هەتاهەتایی مەسیح عیسای مەسیحدا! نووسەری کتێبی پوختەی مێژوو پڕ بوو لە چاوەڕوانیی مەسیحی پاشای داهاتوو!

هەرچەندە پاشاکانی دوای داود لە بەدیهێنانی تیۆکراسیدا شکستیان هێنا، بەڵام مەسیحی پاشای داهاتوو لە دامەزراندنی تیۆکراسیی ڕاستەقینەدا شکست ناهێنێت. عیسای مەسیح فەرمووی: «کاتەکە هاتووە، شانشینی خودا نزیکە: تۆبە بکەن و باوەڕ بەم مژدەیە بهێنن» (مەرقۆس ١:١٤-١٥)! لەگەڵ یەکەم هاتنی عیسای مەسیحدا، بەدیهاتنی شانشینی (پاشایەتیی) خودا دەستی پێکرد (مەتا ١٢:٢٨)!